

Janusz Ustupski

Akademia Pedagogiczna w Krakowie
Instytut Geografii

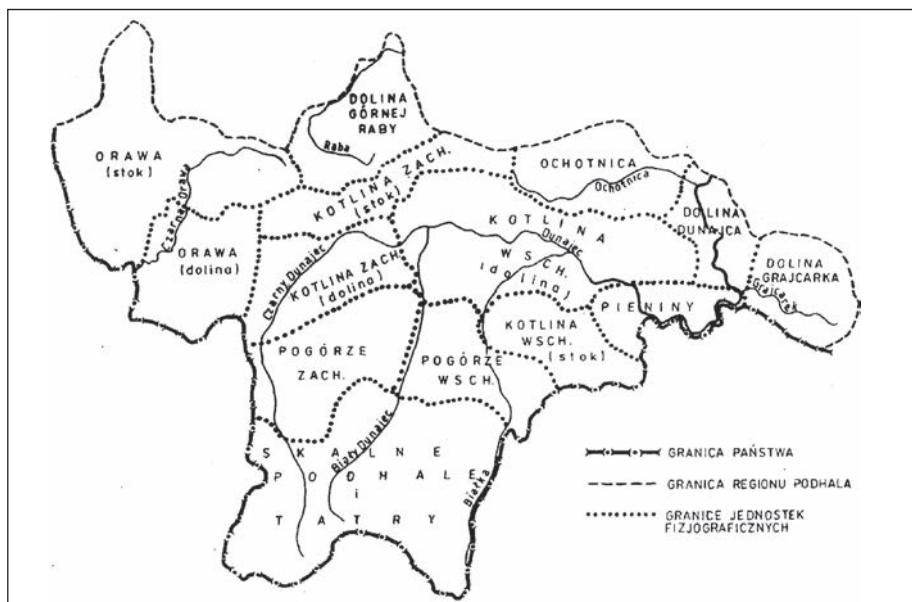
Turystyka na Podhalu w świetle badań Stanisława Leszczyckiego i współczesne problemy jej rozwoju

Metody badań stosowane przez S. Leszczyckiego na Podhalu

W roku 1932 S. Leszczycki pisał: „*Turystyka jest tak stara jak kultura ludzka, tkwi bowiem w samym charakterze człowieka, w skłonności do podróżnictwa, do zmiany środowiska życia, do szukania wrażeń, przeżyć i przygód, do poznawania krain dotąd nieznanych*” (Leszczycki 1932). Zainteresowanie turystyką, ruchem letniskowym wywołane było u prof. S. Leszczyckiego fascynacją Tatrami i Podhalem, które w trakcie swoich studiów obrał jako przedmiot badań. W okresie międzywojennym Podhale przeżywało intensywny rozwój spowodowany ruchem turystycznym. Leszczycki już wtedy zwrócił uwagę na pierwiastek emocjonalny, który wybija się jako naczelną motyw w istocie turystyki. Obserwacja zachodzących zmian – a S. Leszczycki był wnikliwym obserwatorem – w sposobach zachowania ludności góralskiej, zmian w podejmowanych zajęciach, charakterze budownictwa i zagospodarowania powierzchni pod wpływem silnie rozwijającego się ruchu turystycznego, skłoniła go do prowadzenia systematycznych szeroko zakrojonych badań nad rozwojem ówczesnego Podhala. Podhale było już modne, chętnie odwiedzane, a każdy ktokolwiek coś miał do powiedzenia w określonej dziedzinie nauki czy sztuki, notował swoje spo-

strzeżenia i fakty, opisywał zjawiska. W licznych wypadkach były to luźne uwagi, nie pogłębione systematycznymi badaniami, dotyczące tylko jednej sfery zainteresowań autorów. W przeciwieństwie do nich S. Leszczycki – geograf podszedł do badań bardzo rzetelnie, dostrzegał związki między poszczególnymi zjawiskami, obserwował i analizował zachodzące procesy, zarówno w środowisku przyrodniczym, jak i wynikające z działalności człowieka. Jego prace szybko nabrały charakteru interdyscyplinarnego. W trakcie swoich badań doszedł do wniosku, że cały szereg wiadomości z różnych gałęzi wiedzy można zgrupować pod nazwą „geografii turystycznej”, która ujmie wyczerpująco zagadnienie turystyki. Tak sformułował zakres badań tej nauki: „Główne zagadnienia geografii turystyki są związane z człowiekiem, środowiskiem geograficznym, eksploatacją gospodarczą podłoża oraz dziełami i kulturą człowieka” (Leszczycki 1932).

Gospodarka Podhala była uboga, w wielu miejscach słabo uporządkowana. S. Leszczycki dostrzegał jednak aktywność górali, oceniał ich poczynania, które wpływały z wiedzy przekazywanej z ojca na syna. Były sensowne, konsekwentne i celowe. Stwierdzał jednak, że przy wzrastającym ruchu turystycznym przedsięwzięcia gospodarcze powinny być poprzedzone analizą naukową. Środowisko naturalne, przedsięwzięcia gospodarcze wymagały bowiem przewidywania skutków, uporząd-

Ryc. 1. Region Podhala według S. Leszczyckiego (1938)

kowania zdobytej wiedzy i postrzegania całościowego problemów gospodarczego funkcjonowania regionu. Kierując się tymi przesłankami, autor pierwszych opracowań poświęconych turystyce precyzyjnie określił granice Podhala, jako regionu posiadającego odrębne cechy fizyczno-geograficzne, krajobrazowe, także gospodarcze,

zdecydowanie odróżniające go od pozostałych terenów. Zarysowane przez S. Leszczyckiego granice regionu obejmowały: Tatry, Podtatrze, Kotlinę Orawsko-Nowotarską, Pieniny, południowe stoki Gorców i Babiej Góry. Obecnie pokrywają się one z zasięgiem powiatu tatrzańskiego i nowotarskiego (ryc. 1).

Prowadząc badania na Podhalu nad charakterem zabudowy, analizował jej rozwój na tle ukształtowania powierzchni, zastanawiał się nad intuicją górali, umiejętnie wkomponowujących zabudowania gospodarcze i mieszkalne w zbocza górskie. Jako geograf analizował warunki geologiczne, kąt nachylenia zboczy, nasłonecznienie i przebieg cieków wodnych. Zajmując się ludnością, badał zróżnicowanie gwary w zależności od zamieszkiwanych terenów, interesował go też rozwój gwary góralskiej. Ze szczególną uwagą rozpatrywał umiejętności, uzdolnienia i zajęcia górali podhalańskich. Wyniki swoich dociekań skrupulatnie notował, gromadził dane statystyczne, ujmował je w tabele, sporządzał mapy. W wyniku zaprezentowanych szczegółowych rozważań sformułował cel badań geografii turystycznej, zdefiniował go jako: „*naukowe określenie walorów turystycznych krajobrazu, zbadanie możliwości ruchu turystycznego z zachowaniem istotnych cech pierwotnych krajobrazu, a zarazem ustalenie racjonalnego wykorzystania ekonomicznego tego ruchu*” (Leszczycki 1975). Szczególna staranność prowadzonych badań, ich wnikliwość doprowadziła Leszczyckiego do sformułowania następującego wniosku: „... *Podstawową jej częścią (geografii turystycznej – przyp. autora) będzie owo obiektywne szacowanie walorów turystycznych krajobrazu, jego cech istotnych, a typowych. Tu bez gruntownej znajomości form, ich genezy, typowego wykształcenia — wszelkie określenia będą powierzchowne, subiektywne, często polegające jedynie na chwilowych przeżyciach, czy nastrojach. Dlatego jedynie metodą geograficzną da się przeprowadzić klasyfikację racjonalną*” (Leszczycki 1975). Zaprezentowane rozważania przyczyniły się do zmiany obowiązującego poglądu przeciwstawnego pojmowania kultury i natury.

Wyniki badań nad ruchem letniskowym na Podhalu, prowadzone w latach trzydziestych ubiegłego stulecia zostały ujęte przez Leszczyckiego w sposób syntetyczny, w interesującym pod względem merytorycznym i metodycznym opracowaniu pt. *Badania nad ruchem letniskowym na Podhalu – 1936* (Leszczycki 1932).

Wielkość ruchu turystycznego na Podhalu autor szacował w tym okresie na 80-90 tys. rocznie. Na temat jego rozmieszczenia pisał: „... *ruch letniskowy posiada poważne znaczenie gospodarcze nie tylko na Skalnym Podhalu, w okręgu pienińskim, w rabczańskim, lecz także na Orawie (mimo stosunkowo niewielkiej liczby letników) oraz we wsiach leżących na południowych stokach Gorców. Natomiast minimalne znaczenie ma w Kotlinie Nowotarskiej, w północnej części Podgórze Podhalańskiego oraz na Spiszu. Szereg wsi na Podhalu w ogóle nie bierze udziału w ruchu letniskowym (białe obszary na mapie)*”. Ostatecznie autor wyróżnił obszary uprzywilejowane dla ruchu letniskowego: pas Skalnego Podhala oraz drugi, biegnący po południowych stokach Babiej Góry i Gorców, połączony ściśle z regionem pienińskim, który nazwał pasem beskidzko-pienińskim oraz odrębny – region rabczański. W ten sposób po raz pierwszy określił zasięg ruchu turystycznego i jego znaczenie w zagospodarowaniu przestrzeni geograficznej Podhala.

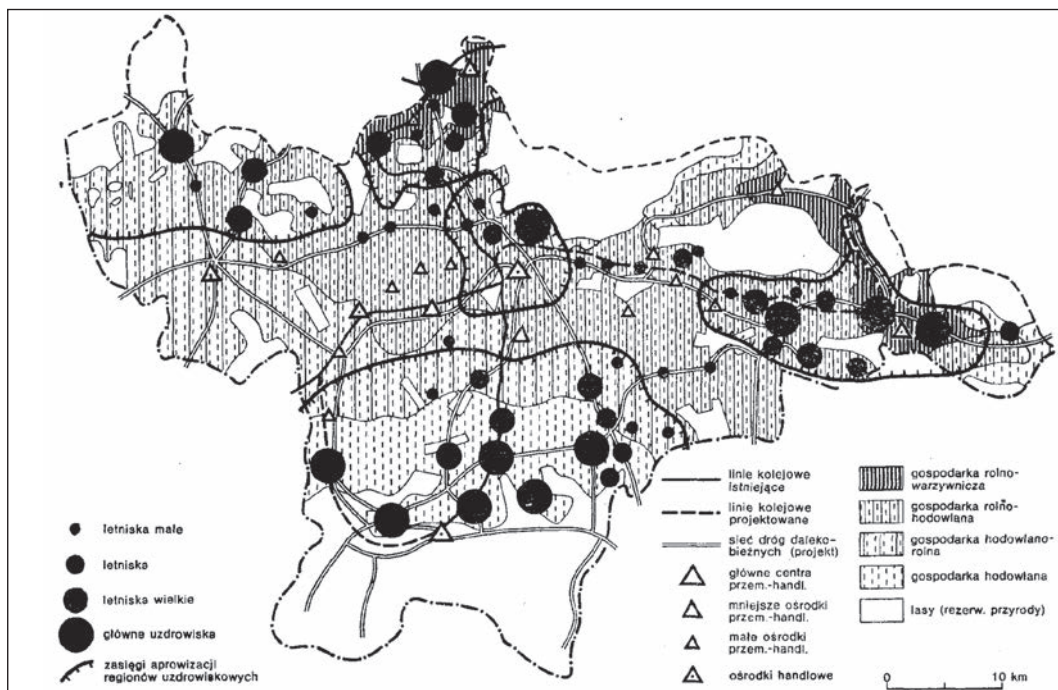
Procesy ewolucji przestrzeni geograficznej regionu Podhala

Proces ewolucji przestrzeni regionu w okresie międzywojennym został przedstawiony przez S. Leszczyckiego na mapie planu regionalnego Podhala (ryc. 2).

W zagospodarowaniu turystycznym na pierwszy plan wybijało się Skalne Podhale, gdzie obok Zakopanego wielkimi uzdrowiskami mogły być wg autora: Bukowina, Kościelisko i Poronin, mniejszymi zaś Witów, Zubsuche, Murzasichle, Biały Dunajec i Białka. Poza tym dogodne warunki letniskowe posiadały: Bańska, Brzegi, Jurgów i Czarnogóra. Jako wsie letniskowe mogły być traktowane również: Międzyzcerwienne, Maruszyna, Trybsz, Rzepiska, Łapszanka, jak zaznacza autor „...niestety silnie wylesione i ubogo zaopatrzone w wodę”. Drugi region stanowiły uzdrowiska i letniska położone wokół Pienin, najważniejszymi z nich były: Szczawnica, Krościenko, Czorsztyn, mniejszymi letniskami były: Sromowce, Kluszkowce, ponadto wyróżnił wsie letniskowe: Grywałd, Niedzica i Krośnica.

Trzeci region tworzyła Rabka, wokół której rozwinęły się mniejsze letniska: Ponić, Raba Wyżna oraz wsie letniskowe: Chabówka, Rokiciny, Sieniawa i Rdzawka.

Czwarty region stanowił Kowaniec, położony na południowych ramionach Gorców. Piątym regionem była wyróżniana przez S. Leszczyckiego górna część Orawy

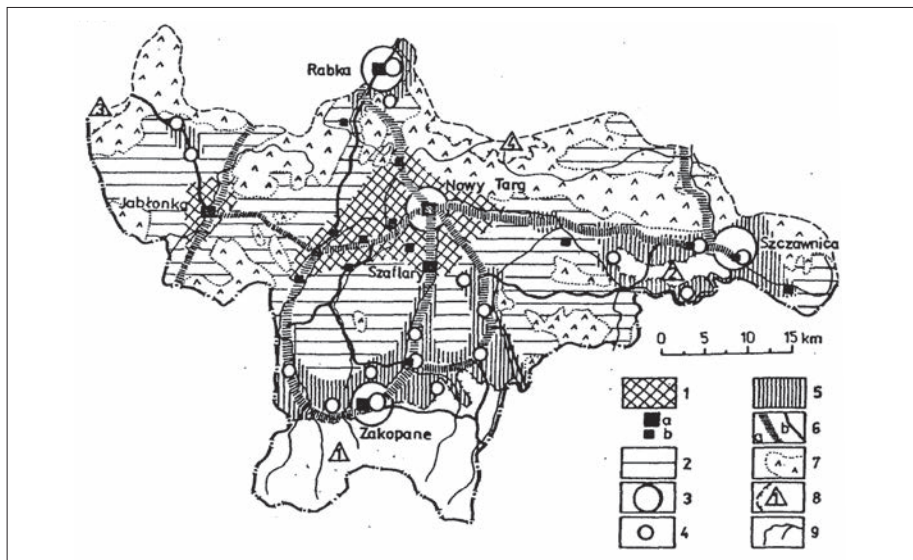
Ryc. 2. Plan regionalny Podhala z roku 1938

Źródło: Leszczycki (1938).

z lotniskami: Orawka, Podwilk, Zubrzyca Górna.

W 1938 r. prace badawcze S. Leszczyckiego zaowocowały przygotowaniem podstaw geograficznych planu regionalnego dla Podhala (Leszczycki 1938). Opracowanie to krytykowane przed wojną w środowisku geografów, stało się jednak na wiele lat jedynym źródłem podstawowych wiadomości o regionie, szczególnie z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej.

Dalsze kompleksowe prace, w których ukazano rozwój zagospodarowania prze-

Ryc. 3. Przestrzenne zróżnicowanie antropopresji na Podhalu

Objaśnienia:

1) tereny koncentracji przemysłu i usług o podwyższonym zapyleniu powietrza i zanieczyszczeniu wód powierzchniowych: a) ważniejsze ośrodki przemysłowe; b) średnie i małe ośrodki przemysłowo-usługowe; 2) tereny rolnicze o znacznie zmienionej strukturze upraw, mało zdegradowane; 3) tereny gęstego zaludnienia i dynamicznego budownictwa; 4) główne ośrodki lotniskowe o dużym ruchu turystycznym; 5) tereny wypoczynkowe z gęsto rozbudowaną bazą turystyczno-wczasową; 6) tereny w zasięgu oddziaływania nasilonej komunikacji samochodowej o zwiększonej emisji spalin i hałasu: a) trasy główne; b) trasy II rzędu; 7) tereny zalesione o słabo zachowanym pierwotnym składzie gatunkowym drzewostanu; 8) parki narodowe: a) tatrzański, b) pieniński, c) babiogórski, d) gorczański, 9) główne ciek, przeważnie zanieczyszczone.

Źródło: Kukulak (1994); Górz, Prochownikowa (1989).

strzeni Podhala podjęte zostały dopiero po wojnie, w latach 90. z inicjatywy S. Leszczyckiego, przez zespół prof. B. Górze. Warto w tym miejscu przedstawić mapkę stanu przestrzeni geograficznej Podhala opracowaną przez J. Kukulaka (1994).

Na mapie ukazano przestrzenne zróżnicowanie antropopresji na Podhalu z uwzględnieniem obszarów rozwijających się zdecydowanie pod wpływem systematycznie wzrastającego ruchu turystycznego. Wymieniane przez S. Leszczyckiego regiony gospodarcze, jako w perspektywie znaczące w rozwoju turystyki Podhala,

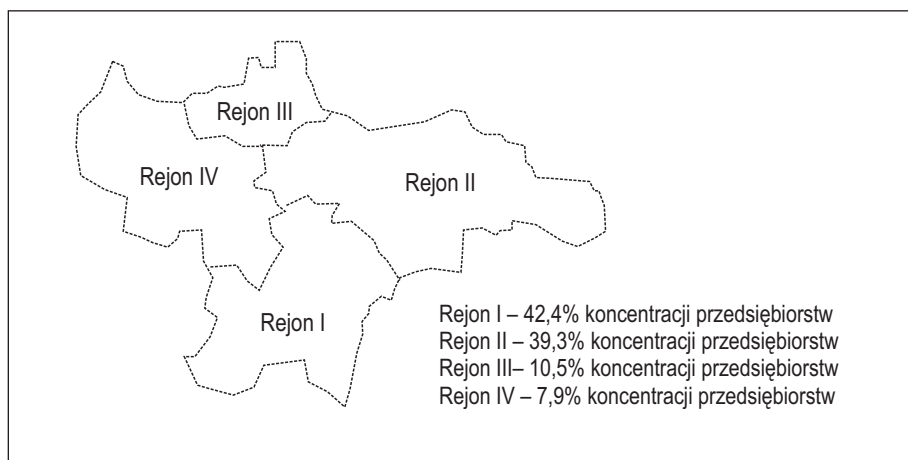
w ciągu 50 lat wskutek postępującego ruchu turystycznego uległy znacznym przekształceniom, przekraczając znacznie oczekiwania ludzi zajmujących się problemami gospodarczymi regionu. Znaczącą dynamikę rozwoju obserwowano w rejonie Zakopanego, Bukowiny, Kościeliska, Poronina, Zębu i Suchego. Istotnym przemianom ulegał Witów, Zubsuche, Murzasichle, Biały Dunajec i Białka Tatrzańska. Jak można stwierdzić, pod wpływem turystyki silnym przekształceniom ulegała struktura zagospodarowania przestrzeni, środowisko przyrodnicze (zmiany składu gatunkowego roślinności, wzrost zanieczyszczenia powietrza i zanieczyszczenie cieków wodnych), a także rolnicze wykorzystanie ziemi. Postępował rozwój budownictwa. Podobne przemiany na nieco mniejszą skalę objęły wyróżniane przez S. Leszczyckiego tereny: położone wokół Pienin miejscowości – Szczawnica, Krościenko, Czorsztyn i mniejsze Sromowce, Kluszkowce, ponadto Grywałd, Niedzica i Krośnica. Przyszłość rozwoju turystyki w tym regionie związana jest ze Zbiornikiem Czorsztyńskim, pod warunkiem zachowania czystości wód wpływających do niego z potoków górskich. Trzeci region – Rabka i jej bliskie otoczenie, Ponice, Raba Wyżna oraz Chabówka, Rokiciny, Sieniawa i Rdzawka również zaznaczyły się na mapie Podhala nieco słabszym, ale postępującym rozwojem. Czwarty obszar o znacznych możliwościach rozwoju turystyki – sygnalizowanych przez S. Leszczyckiego – Kowaniec, nie rozwijał się tak dynamicznie jak dotychczas omawiane tereny, bowiem zdominowany został przez przemysł skoncentrowany w rejonie Nowego Targu. Piąty region obejmujący górną część Orawy z miejscowościami: Orawka, Podwilk, Zubrzyca Górna wykazywał najniższe tempo rozwoju turystyki.

W ciągu ostatnich piętnastu lat w wyniku przemian ustrojowo-gospodarczych zachodzących w Polsce, dynamicznie rozwijającej się przedsiębiorczości wraz z postępującym rozwojem ruchu turystycznego Podhale zdecydowanie zmienia swój krajobraz. W ewolucji przestrzeni geograficznej zaznacza się wyraźnie jeszcze jeden element, który z różnych powodów w trakcie prowadzonych dotychczas badań był pomijany. Wskutek eksplozji inicjatyw przedsiębiorczych powstało wiele podmiotów gospodarczych zmieniających w znacznym stopniu oblicze regionu. W rezultacie tych przemian obecnie region Podhala cechuje się wysokim poziomem przedsiębiorczości, funkcjonuje tu 20095 podmiotów gospodarczych rejestrowanych w systemie REGON, co stanowi 7,0% podmiotów gospodarczych województwa małopolskiego.

W wyniku przeprowadzonych analiz (Ustupski 2003), mając na uwadze położenie geograficzne, przesłanki historyczne rozwoju turystyki, miejsca koncentracji przedsiębiorstw turystycznych, usług turystycznych oraz działalność gospodarczą stanowiącą otoczenie turystyki, wyróżnione zostały rejony koncentracji przedsiębiorczości, decydujące o dynamice rozwoju regionu Podhala w ostatnich latach. Rejon pierwszy (południowy), drugi (środkowo-wschodni), trzeci (północny), czwarty (zachodni) (ryc. 4).

Pierwszy rejon (południowy), największej koncentracji przedsiębiorstw i rozwijających się usług turystycznych, obejmuje gminy: Biały Dunajec, Bukowinę Tatrzańską, Kościelisko, Poronin, Szaflary i Zakopane. Na obszarze 526 km², obserwuje się od wielu lat intensywny rozwój turystyki. Spotyka się tu wszystkie for-

my przedsiębiorczości charakterystyczne dla turystyki (usługi noclegowe, gastronomiczne, przewodnickie, wyciągi narciarskie, biura podróży). Rejon ten skupiał

Ryc. 4. Rejony koncentracji przedsiębiorczości w turystyce na Podhalu

Źródło: opracowanie własne.

w roku 2005 aż 8526 jednostek gospodarczych zanotowanych w systemie REGON, co stanowi 42,4% podmiotów gospodarczych Podhala. W usługach rynkowych bezpośrednio funkcjonuje tu 70% podmiotów gospodarczych, w tym hotele, restauracje, biura podróży. Część z nich stanowią usługi komplementarne w stosunku do usług turystycznych, na które składa się działalność podmiotów handlowych, rzemieślniczych i transportowych.

Rejon drugi (środkowo-wschodni) o powierzchni 466 km² składa się z gmin: Czorszтын, Krościenko n/Dunajcem, Łąpsze Niżne, Lipnica Wielka, Nowy Targ i Szczawnica. W 2005 r. znajdowało się tu 7888 podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON, co stanowi prawie 40% podmiotów funkcjonujących w regionie Podhala. Usługi rynkowe, w tym turystyczne i komplementarne stanowiły 62%. Obserwuje się też przewagę działalności gospodarczej wspomagającej rozwój turystyki. Obszar ten od wielu lat spełnia rolę zaplecza gospodarczego dla znaczących regionów turystycznych Podhala.

Trzeci rejon (północny) związany jest z funkcją leczniczą i wypoczynkową Rabki oraz jej otoczenia. Obejmuje gminy: Rabkę, Rabę Wyżną i Spytkowice. Rejon zajmuje stosunkowo niewielką powierzchnię – 189 km². Na jego terenie znajdowały się w 2005 r. 2102 podmioty gospodarcze rejestrowane w systemie REGON, co stanowi 10,5% tych jednostek gospodarczych Podhala.

Rejon czwarty (zachodni) obejmuje obszar gmin: Czarny Dunajec i Jabłonkę o znacznej w stosunku do poprzedniego powierzchni – 433 km². W systemie REGON zanotowano w 2005 . 1579 jednostek gospodarczych, wśród nich znajdowały się zakłady usług rynkowych, które stanowiły 54% zarejestrowanych podmiotów. Hotele i restauracje stanowiły nieco ponad 6% ogółu zarejestrowanych podmiotów gospodarczych.

Wnioski

W badaniach nad Podhalem S. Leszczycki zwrócił uwagę na szczególnie charakter tego regionu oraz wynikającą z tej specyfiki konieczność zastosowania metod badawczych zaczerpniętych z różnych dyscyplin naukowych. Wskazał na konieczność odpowiedniego doboru metod prowadzenia badań w niewielkich, ale charakterystycznych regionach górskich. Ukierunkował na wiele lat badania nad turystyką, prowadząc je na przykładzie Podhala.

Prezentowany przegląd przemian zachodzących w przestrzeni geograficznej Podhala w okresie 70 lat wskazuje na istnienie wielu czynników, które zdecydowały o współczesnym krajobrazie regionu i jego przestrzennym zagospodarowaniu. Ze względu na brak miejsca należy wymienić najważniejsze.

Na pierwszy plan wysuwają się warunki środowiska przyrodniczego, których analiza znajduje się w wielu opracowaniach przygotowanych przez geografów w okresie 30-lecia międzywojennego i po drugiej wojnie światowej. Wśród warunków przyrodniczych obecnie największe znaczenie dla przyszłości rozwoju gospodarki i turystyki regionu mają wody geotermalne (Kępińska, Skrzypczak 2001).

Postępujący rozwój ruchu turystycznego na Podhalu określa zarówno sposoby zagospodarowania przestrzeni geograficznej, jak i charakter krajobrazu zarówno naturalnego, jak również kulturowego. Turystyka wpłynęła na charakter budownictwa, rozwój osadnictwa, komunikacji oraz sposoby wykorzystania terenu dla potrzeb rozbudowy infrastruktury turystycznej.

W ostatnich latach w wyniku przemian społeczno-gospodarczych, które zaszły w naszym kraju, w ewolucji przestrzeni geograficznej, zaznacza się wyraźnie niespotykany w minionych latach, niesłychanie dynamiczny rozwój podmiotów gospodarczych, zmieniających w szybkim tempie oblicze regionu. Szczególnie silna u podnóża Tatr koncentracja przedsiębiorczości stanowi jednak zagrożenie zachowania równowagi w środowisku naturalnym i zachowania harmonii krajobrazu, w cennym dla nas wszystkich zakątku kraju. Zwracają na to uwagę nie tylko geografowie, ale także specjaliści zajmujący się architekturą krajobrazu (Radziewanowski 2005).

Literatura

- Górz B. (red.), 1994, *Studia nad przemianami Podhala*, Wyd. Nauk. WSP, Kraków.
- Kępińska B. Skrzypczak R., 2001, *Możliwości wykorzystania wód geotermalnych Podhala dla potrzeb rekreacji i lecznictwa*, Technika Poszukiwań Geologicznych Geosynoptyka i Geotermia, 2.
- Kukulak J., 1994, *Antropologiczne przemiany w środowisku przyrodniczym Podhala 1931-1988*, [w:] B. Górz (red.) *Studia nad przemianami Podhala*, Wyd. Nauk. WSP, Kraków.
- Leszczycki S., 1938, *Studia do planu regionalnego w okręgach uzdrowiskowo-turystycznych – 1938*, Biuletyn Urbanistyczny, 6, 3/4, 4-13.

- Leszczycki S., 1932, *Badania nad ruchem letniskowym na Podhalu*, Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Balneologicznego, 9, Kraków, 32-35.
- Leszczycki S., 1938, *Region Podhala*. Prace IG UJ, 20, Kraków.
- Leszczycki S., 1975, *Geografia jako nauka i wiedza stosowana*. PWN, Warszawa.
- Radziewanowski Z., 2005, *O niektórych problemach regionalizmu i ekologii w architekturze i urbanistyce*, Wyd. Politechniki Krakowskiej.
- Ustupski J., 2003, *Przedsiębiorczość w turystyce Podhala*. Praca doktorska Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.